

Gör språket tillgängligt!

*Rapport från projektet
Vuxna i behov av särskilt
stöd inom andraspråksundervisning*

Gör språket tillgängligt!

*Rapport från projektet
Vuxna i behov av särskilt
stöd inom andraspråksundervisning*

SIOS

Bellmansgatan 15, 1 tr, 118 47 Stockholm

Tel. 08-55 69 33 60. Fax 08-643 90 68

E-post: kansli@sios.org

Hemsida: www.sios.org

Tryck: Ale Tryckteam, Bohus 2012

*Jag har lärt mig mycket
och arbetat mycket.
Men språket är ett problem.*

*Mina händer arbetar bra
men jag har inte fått arbeta på länge.
Min hörsel är ett problem.*

*Jag har många tankar i huvudet
men jag talar inte som en svensk.*

*Tiden går fort.
Jag orkar inte som förut.*

Dikt av Fereshteh,
Citerad i Norinder, 2004

Innehåll

<i>Förord</i>	7
<i>Sammanfattning</i>	8
<i>Inledning</i>	9
<i>Genomförande</i>	10
Funktionsnedsättning, Posttraumatiskt stressyndrom och etnicitet	10
Andraspråksinläring och behov av särskilt stöd	12
Tid av förändringar	19
Utbildning i svenska för invandrare (sfi)	20
Projektets insatser	21
<i>Projektets slutsatser: Gör språket tillgängligt!</i>	25
<i>Referenser</i>	28

Förord

SIOS har under tiden 2006-2011 drivit Projektet *Vuxna i behov av särskilt stöd inom andraspråksundervisning*. Projektets syfte har varit att uppmärksamma och skapa förståelse för situationen för vuxna i behov av särskilt stöd när de vill lära sig svenska.

Att flytta till ett annat land är ofta en stor omställning. Att lära sig ett nytt språk i vuxen ålder tar tid och kräver mycket arbete. Om man har en funktionsnedsättning eller traumatiska erfarenheter kan allt bli än mer komplicerat och särskilt stöd kan behövas i samband med språkinläringen. Vuxna i behov av särskilt stöd inom andraspråksundervisning har inte uppmärksammats tillräckligt inom sfi, grundläggande vuxenutbildning och kommunal vuxenutbildning.

I debatten om integrationen tar inläringen av det svenska språket en stor plats. Svenskundervisning för invandrare, sfi, och svenska som andraspråk debatteras ständigt och berör olika politikområden och myndigheter på både kommunal och statlig nivå.

Projektet har genom olika insatser bidragit till att sprida kunskap om de behov som personer med funktionsnedsättningar och etnisk minoritetsbakgrund samt flyktingar med traumatiska upplevelser har när det gäller andraspråksinläring.

Julio Fuentes, SIOS verksamhetssekreterare, har varit projektledare och skrivit rapporten. Vi tackar alla som bidragit till och deltagit i projektet. Vi riktar ett stort tack till våra samarbetspartner vid olika insatser: Arbetsförmedlingen, DHR – Förbundet för ett samhälle utan rörelsehinder, Dyslexiförbundet FMLS, HSO Västerbotten, Hörselskadades Riksförbund, Institutionen för språkdiraktik vid Stockholms universitet, Länsstyrelsen i Stockholms län, Migrationsverket, Nationellt centrum för svenska som andraspråk, Riksförbundet FUB för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, Skolverket och Synskadades Riksförbund. Två av samarbetsparterna, Myndigheten för skolutvecklingen och Specialpedagogiska institutet upphörde 2008.

Ett särskilt tack till Arvsfondsdelegationen för dess oumbärliga stöd.

Stockholm, våren 2012

Maria Olsson
SIOS ordförande

Sammanfattning

SIOS drev 2006-2011 projektet *Vuxna i behov av särskilt stöd inom andraspråksundervisning*. Projektets syfte var att uppmärksamma och skapa förståelse för situationen för vuxna i behov av särskilt stöd vid andraspråksinläring.

Den bild som träder fram är att personer med funktionsnedsättning och/eller traumatiska upplevelser ofta inte får rätt stöd. Det gäller i synnerhet de som har dold eller osynlig funktionsnedsättning. Men även om personer med synlig funktionsnedsättning och/eller synligt trauma får stöd finns det dock signaler om att i en del fall så får de inte rätt stöd, eller att insatser dröjer.

En analys ger vid handen att det finns strukturella faktorer som påverkar deras situation. Funktionshinder är fortfarande något som av samhället behandlas som ett undantag. Det finns även en tendens att överbetona kulturens betydelse för synen på funktionshinder. Detta gör att många som kommer i kontakt med personer med funktionsnedsättning och etnisk minoritetsbakgrund är rädda för att inkräkta på människors integritet. Frågor gällande etnicitet och funktionshinder behandlas som om det mellan dem finns vattentäta skott. Svårigheterna att lära sig ett andraspråk som vuxen underskattas ofta. Sammantaget orsakar alla dessa faktorer att personer med funktionsnedsättning och etnisk minoritetsbakgrund utgör en grupp som ofta kommer i kläm och är svår att hantera av de berörda verksamheterna. Den är lågt prioriterad och står långt ifrån arbetsmarknaden.

För att nå de uppställda målen genomfördes inom projektets många olika insatser i form av kunskapsinsamling och kunskapsskapande, framställning av kompetensutvecklingsmaterial, kompetensutvecklingsinsatser och påverkansarbete.

Under de åren som projektet drevs genomförde regeringen ett antal organisatoriska förändringar bland myndigheterna och etableringsreformen trädde ikraft i slutet av 2010. En första slutsats i projektet är att etableringsreformen genom krav på fastställandet av den enskildes prestationsförmåga öppnar möjligheter för att vuxna nyanlända med funktionsnedsättning får det stöd de behöver. Dessa möjligheter torde kunna spridas vidare till övriga personer med funktionsnedsättning och etnisk minoritetsbakgrund och inom övriga verksamheter.

En andra slutsats i projektet är att det behövs ett tydligt funktionshinderperspektiv på etableringen av vuxna nyanlända och andra verksamheter. Det innebär utformande av tillvägagångssätt, rutiner och strukturer som identifierar och sätter in rätt åtgärder vid förekomsten av funktionsnedsättning/trauma hos vuxna nyanlända och andra invandrade. En tredje slutsats är att det är angeläget att införliva kunskap om funktionshinder och etnicitet i högskole- och universitetsutbildningar vars studenter kommer att arbeta med personer med funktionsnedsättning och/eller etnisk minoritetsbakgrund. Genom projektet initierades en föreläsnings- och seminarieriserie om dessa ämnen i lärarutbildningarna mot sfi och grundläggande vuxenutbildning vid Stockholms universitet. En fjärde slutsats är att det är hög tid att göra svenska språket tillgängligt även för vuxna med funktionsnedsättning och/eller traumatiska upplevelser med annat modersmål så att man lever upp till bestämmelserna i språklagen (2009:600).

Inledning

Bakgrunden till projektet är de signaler som SIOS fått om att vuxna i behov av särskilda insatser ofta inte får tillräckligt stöd inom andraspråksundervisning. Deras situation är sammansatt och beror på ett flertal faktorer. Många funktionsnedsättningar påverkar språkinläringen och utan tillgång till språket är individens möjligheter att nå självförsörjning ringa. Förekomsten av traumatiska upplevelser är också en faktor som försvårar språkinläring. Människors sociala situation kan komma att präglas av försörjningsstöd och bidragsberoende.

Genom att starta projektet ville SIOS bidra till att skapa en större förståelse för situationen för vuxna i behov av särskilt stöd inom andraspråksundervisning och påverka beslutsfattare för att underlätta deras möjligheter till att lära sig svenska som andraspråk.

Mål

Målen för projektet är följande

- Att bidra till en större förståelse av situationen för vuxna med funktionsnedsättningar och/eller posttraumatiskt stressyndrom inom andraspråksundervisning.
- Att aktivt arbeta med ett empowerment-perspektiv som på sikt kan underlätta integrationen i det svenska samhället.
- Att anordna kompetensutveckling för lärare och skolledare, handledare och chefer vid olika verksamheter.
- Att påverka kommunala myndigheter till att starta en förändringsprocess i vuxenutbildningsverksamheten som bättre tar hänsyn till de enskildas behov.

Genomförande

I det följande kommer en genomgång av ett antal frågor att göras i syfte att belysa situationen för vuxna i behov av stöd i sin andraspråksinläring. Underlaget för genomgången har tagits fram inom projektet. Frågorna handlar om funktionshinder, etnicitet, posttraumatiskt stressyndrom och intersektionaliteten funktionshinder och etnicitet samt vad det innebär att ha behov av särskilt stöd vid andraspråksinläring.

Funktionsnedsättning, Posttraumatiskt stressyndrom och etnicitet

Socialstyrelsen rekommenderar att man gör en tydlig skillnad mellan begreppen funktionsnedsättning och funktionshinder. Med funktionsnedsättning menas nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada. Sådana sjukdomar, tillstånd eller skador kan vara av bestående eller av övergående natur.

Med funktionshinder menas den begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. Exempel på begränsningar är svårigheter att klara sig själv i det dagliga livet och bristande delaktighet i arbetslivet, i sociala relationer, i fritids- och kulturaktiviteter, i utbildning och i demokratiska processer. Det handlar framförallt om bristande tillgänglighet i omgivningen.

Med denna åtskillnad vill man markera att funktionsnedsättning är något som är knuten till individen. Funktionshindret uppstår i samspelet mellan individens funktionsnedsättning och den omgivande miljön. Det innebär att man med olika åtgärder i miljön i vid bemärkelse kan kompensera många av de funktionsnedsättningar som individerna har.

Posttraumatiskt stressyndrom

PTSD är en förkortning av Post Traumatic Stress Disorder, på svenska *Posttraumatiskt stressyndrom*. Ordet trauma kommer av grekiska och betyder en skada, ett sår som uppkommit på människans kropp eller själ. Benämningen blev aktuell när en mängd unga människor led av efterverkningarna av Vietnamkriget. Forskare har också funnit liknande symptombild hos personer som upplevt andra svåra trauman, exempelvis miss-handel, sexuella övergrepp, rån och naturkatastrofer. Diagnoskriterierna har efterhand vidare utvecklats.

Det finns två kriterier för att få diagnosen PTSD: Att ha överlevt en påfrestning av omänskligt slag och att lida av efterverkningarna av de händelserna så att man inte fungerar i vardagen. En psykiatrisk diagnos kan endast utfärdas av läkare och den beskriver hur en person mår vid en speciell tidpunkt. Diagnosen är alltså föränderlig och inte statisk. PTSD innebär att en person har blivit utsatt för en hotande katastrofal upplevelse och reagerat med intensiv skräck och hjälplöshet. Det är värt att notera att personen inte behöver ha blivit fysiskt skadad utan det räcker med ett hot. Efter en traumatisk upplevelse händer det att människor utvecklar en permanent alarmberedskap

mot ytterligare trauman. Det uppstår förändringar i kroppen som om faran fortsatte att finnas.

Det ska understrykas att det inte är alla personer som har blivit utsatta för traumatiska upplevelser som utvecklar symptom på PTSD. Några utvecklar kanske bara något enstaka symptom och några kvalificerar sig kanske inte till att få diagnosen PTSD. Deras inlärningsförutsättningar kan inte desto mindre vara starkt påverkade. Symptom som koncentrations- och minnesbesvär, sömnlöshet och ångest kan ha stora konsekvenser för inlärning.

Etnicitet

Begreppet etnicitet härstammar från grekiskans *ethnos*, vilket tidigare användes i relation till en grupp människor, en stam eller ett folk. Etnicitet refererar numera till gruppbildning, kulturell och/eller social gränsdragning mellan ”oss” och ”de andra”, identitet, känsla av samhörighet, symbolgemenskap osv. En grups självidentifikation är central.

Definitionen om etnicitet har inom samhälls- och kulturvetenskaperna skiftat med stor snabbhet under de senaste decennierna beroende på vilka teoretiska perspektiv som anlagts. Oenigheten har bland annat rört huruvida etnicitet är en given kvalitet/essens eller något som är skapat i historiska processer. Etnicitet bör förstås som ett dynamiskt begrepp. Det innebär att grupperns självidentifikation förändras under historiska, ekonomiska, sociala och politiska processer.

Förhållandet mellan etniska grupper bör även förstås som sociala processer. Etnicitet har därmed att göra med social klassificering och grupprelationer. Vidare betyder etnicitet olika mycket i olika kontexter liksom i olika historiska skeenden.

Etnicitet och funktionshinder

Det finns likheter mellan etnicitet och funktionshinder. Båda begreppen omfattar grupper av människor som har likartade livssituationer. Att ha en funktionsnedsättning eller att ha invandrat påverkar och har betydelse för personers identitet, självuppfattning och hur de uppfattas av andra. Funktionsnedsättning eller invandring påverkar hela människans liv och påverkar också i stort människans sociala situation. Båda dessa grupper som omfattar människor med funktionsnedsättning respektive människor med etnisk minoritetsbakgrund kan betraktas som marginaliserade och utsatta för dåligt bemötande och diskriminering.

Att vara i marginalitet innebär att den enskilde inte har tillräckligt med grundläggande resurser (ekonomiska, sociala, politiska) för att få inflytande över sina livsvillkor. Utifrån en intersektionell analys, där man undersöker livsvillkor och identitet (Grönvik & Söder, 2008) och ett marginaliseringsperspektiv kan man särskilja två vanligt förekommande förhållningssätt gentemot gruppen bestående av personer med en funktionsnedsättning med etnisk minoritetsbakgrund. Det ena är *kulturalisering av funktionshindret* som innebär att man överbetonar kulturens betydelse. Individernas beteende förklaras genom sin kulturella tillhörighet och man tar inte hänsyn till att sociala, ekonomiska och andra faktorer har betydelse för hur individer agerar i sociala situationer.

Det andra förhållningssättet är *homogenisering av funktionshindret*, där man endast ser funktionsnedsättningen och man bortser från den sociala situationen och individuella språkliga behov. Dessa förhållningssätt förekommer samtidigt och bidrar till att bekräfta och reproducera både individens och gruppens marginalisering (Fuentes, 2008).

Andraspråksinläring och behov av särskilt stöd

Att lära sig ett andraspråk som vuxen är en stor och mödosam uppgift. Inläringen påverkas av många faktorer. Dels generella såsom vilka regelsystem och vilka förutsättningar för undervisning som finns, samverkan mellan berörda myndigheter, mm. Dels individuella förutsättningar som till exempel den sociala situation personen lever i eller individuell skolbakgrund. Inläringssituationen kompliceras när personen har en funktionsnedsättning eller har haft traumatiska upplevelser och lider av konsekvenserna.

I det följande kommer det att redogöras för ett antal frågor som har betydelse för språkinläringen när det finns ett trauma eller en funktionsnedsättning som fordrar särskilt stöd. På ett individuellt plan handlar det om faktorer såsom den sociala situationen, språk och andra faktorer som direkt påverkar språkinläringen och som är en konsekvens av funktionsnedsättningen eller traumat. På ett strukturellt plan handlar det om problematiken kring diagnos, uppläggning av undervisningen, anpassning och hjälpmedelsträning samt samverkan mellan berörda myndigheter.

Social situation

En fungerande social situation kännetecknas av att personen har ett nätverk av vänner och bekanta, känner trygghet, att personen vet vilka möjligheter hon eller han har för att klara sig i livet och att kunna vara delaktig i ett sammanhang. Funktionsnedsättningen och individens sociala situation påverkar varandra.

För den som inte har ett nätverk som kan ge stöd och dessutom saknar information om vilka insatser som finns att ansöka om spelar funktionsnedsättningen en större roll, än om personen har kontroll över sin situation. Isoleringen och känslan av att stå utanför tilltar och personen hamnar i en ond cirkel som det kan vara svårt att ta sig ur. Men för en annan person som känner sig accepterad av omgivningen och har ett bra stöd får en liknande funktionsnedsättning en relativt liten betydelse. I det sistnämnda fallet är det troligare att funktionsnedsättningen blir en naturlig del i personens totala livssituation. En tillvaro som är fri från oro och isolering underlättar språkinläringen. I stället för att koncentrera sig på att få sin mest basala trygghet tillgodosedd kan personen använda sina förmågor till att koncentrera sig på inläringen av det nya språket.

Inom den sociala situationen ingår även tillgång till bostad, hemmiljö och verktyg som tillåter självstudier. Det förefaller självklart, men inte alla har tillgång till datorer eller i dagens ansträngda situation i storstadsområdena, till bostäder. Brist inom dessa områden innebär att man har sämre förutsättningar för språkinläring.

Språk

Språkforskare brukar tala om att språk fyller fyra funktioner: att kommunicera, att

tänka, att uttrycka identitet och att förmedla kultur. Språk som verktyg för kommunikation har blivit allt viktigare. Det ställs i dag större krav på förmågan att kommunicera med andra.

Att kunna formulera sig bra är en tillgång i olika sammanhang. Vi använder dessutom språket för tänkande och lärande, för att tillgodogöra oss kunskap som sedan tillämpas både till vardags och i arbetslivet. Språkets uttal, melodi, rytm, betoningsmönster och ordförråd markerar individernas identitet och sociala tillhörighet. Även här ställs allt större krav och man talar om ett livslångt lärande.

Modersmål, andraspråk och främmande språk

Med avseende på inlärningsprocessen brukar man skilja mellan första och andraspråksinläring. Med förstaspråksinläring menas barnets inläring av sitt modersmål. Till denna typ av språkinläring räknas också inläring av två språk mer eller mindre parallellt, vilket resulterar i samtidig tvåspråkighet. Sådan tvåspråkighet kan utvecklas då föräldrarna har skilda modersmål som de aktivt använder tillsammans med barnet. Om inläringen av ett andra språk påbörjas först efter att det första språket etablerats ordentligt, talar man om andraspråksinläring. Andraspråk kallas alltså ett språk som börjar läras in först efter att ett annat språk redan etablerats. Detta är den väsentliga skillnaden mellan svenska som andraspråk och svenska som modersmål (Viberg, 2001). Det kan alltså finnas flera modersmål eller förstaspråk. Tidigare brukade man kalla modersmål för hemspråk men denna term används inte längre. Modersmål betecknar användningen av språket i alla miljöer inte bara i hemmet.

Andraspråket har också ungefär samma funktion som ett förstaspråk. Vanligtvis lär man sig eller använder andraspråk när man invandrat till ett annat land. Exempelvis är svenska ett andraspråk för en person som bor i Sverige och har ett annat modersmål än svenska. Främmande språk är ett annat begrepp som används. Skillnad mellan främmande språk och andraspråk är att andraspråket lärs in i den miljö där det används.

Andraspråksanvändare betraktas i ljuset av sin begränsade språkfärdighet och flerspråkighet tenderar allmänt att ses som en brist snarare än som en resurs. I stället måste flerspråkiga individers språkliga kompetens ses i ljuset av deras flerspråkighet. Flerspråkiga har en större repertoar av språk att spela med, språk som fyller olika syften och funktioner och kompletterar varandra genom att de används inom olika språkanvändningsområden i språkanvändarens vardag som familjen, arbetslivet, församlingen, vänkretsen, föreningslivet (Lindberg, 2003).

Att lära sig ett andraspråk

Det finns likheter mellan hur man lär sig sitt modersmål och ett andraspråk. Båda lär man sig genom att använda språket i kommunikation med andra. Modersmålet används som regel i hemmet och barnet lär sig detta språk på ett relativt omedvetet sätt. Grunderna i modersmålet har barnet som regel redan när det börjar i skolan.

När man som vuxen lär sig ett andraspråk är den intellektuella mognaden större och den sociala situationen annorlunda. Det ställs därmed också högre krav på att personen

ska kunna använda språket i olika situationer som hon eller han ställs inför. Nästan alla människor lär sig att behärska sitt modersmål helt och fullt. När det gäller ett andraspråk når däremot olika personer olika långt i behärskningen av språket.

Att lära sig ett andraspråk är en stor uppgift. Man behöver språket i många skiftande sammanhang, på arbetet, i studierna, grannskapet, affären och i de olika roller man har, till exempel som förälder, som samhällsmedborgare eller konsument. För att kunna läsa en dagstidning behövs exempelvis ett ordförråd på ca 25 000 till 30 000 ord (Myndigheten för skolutveckling, 2003).

Hur lång tid tar det för en vuxen att lära sig svenska?

En mängd olika faktorer påverkar inläringen och därför är det enligt Myndigheten för skolutveckling (2003) svårt att svara på frågan. Det beror bland annat på vilken utbildningsbakgrund och studievana personen har. Högutbildade har lättare att lära sig svenska än andra. Många med kortare utbildningar kan snabbt lära sig att tala och förstå svenska men behöver ofta längre tid för att nå en högre nivå i läsning och skrivning. Inläringen underlättas om modersmålet är släkt med svenskan. Har modersmålet däremot ett annat alfabet än det latinska kan det vara en försvårande faktor. Om personen kan flera språk har hon eller han redan en utvecklad förmåga att lära och tänka på flera språk.

Ytterligare en viktig aspekt är åldern. Med stigande ålder minskar inte sällan omfattningen av ett social utåtriktat liv, och därmed också möjligheterna att kommunicera på svenska. Åldern gör sig också påmind på andra sätt, bland annat genom att minnet och även syn och hörsel försämras vilket kan försvåra inläringen. Statistik kring studieresultat i sfi- undervisningen visar också att åldern är utslagsgivande. Efter 40 års ålder försämras resultaten märkbart (Lindberg, 2003).

Andra faktorer som kan påverka språkinlärningsförmågan är den totala livssituationen, det vill säga, utifrån den situation som individen befinner sig i, hennes resurser, erfarenheter, möjligheter och förmåga att utveckla ett liv som hon uppfattar som meningsfullt. Motivationen, nämligen driftkraften, att lära sig ett andraspråk beror i hög grad på individens livssituation. Individens sociala situation, som utgör en viktig del av livssituationen har också betydelse. Att känna sig trygg, uppskattad av sin omgivning och ha ekonomiska resurser för att klara sig ger stabilitet i tillvaron och skapar förutsättningar för individen att tillgodogöra sig språkkunskaper.

Förekomsten av funktionsnedsättning eller trauma utgör även en faktor av betydelse för andraspråksinläring.

Andraspråksinläring är verkligen en långsiktig process. Det gäller att successivt bygga upp ett helt nytt språkssystem som fungerar i såväl arbetsliv som privatliv samt både muntligt och skriftligt. Allt från vardagens små problem till livsviktiga och mycket komplicerade frågor ska kunna uttryckas på det nya språket.

Diskussionen som förs i den offentliga debatten om att en effektivare språkinläring är kopplad till ett snabbare inträde på arbetsmarknaden behöver nyanseras. Att lära sig

ett nytt språk är en process som har sin rytm och sina etapper. De allra flesta behöver professionellt stöd för att etablera en gedigen och mångfacetterad språklig grund vilken behövs för en fortsatt kontinuerlig språkutveckling.

Lindberg (2003) hänvisar till internationella studier som visar att invandrare som direkt börjar arbeta utan språkundervisning ofta utvecklar starkt förenklade versioner av andraspråket som kännetecknas av ett mycket begränsat ordförråd och en rudimentär grammatik. De uppnår då en språklig nivå som bara kan tillfredsställa de mest basala kommunikativa behoven. Detta kan knytas an till erfarenheterna från arbetskraftsinvandringen på 1960-talet. De som då flyttade till Sverige började arbeta direkt efter ankomsten, det kunde ske över en helg. Det språk flertalet hade möjligheter att lära sig blev begränsat, i många fall bestående av några ord som räckte för att klara enklare arbetsuppgifter. Däremot räckte inte språkkunskaperna till för att söka mer kvalificerade arbeten. På så sätt blev utvecklingsmöjligheterna få och många fastnade i monotona och slitsamma arbeten vilket med tiden ledde till förslitningsskador och sjukskrivning.

Påverkan från funktionsnedsättning och trauma i språkinläringen

Det finns några faktorer som direkt påverkar språkinläringen som konsekvens av funktionsnedsättningen eller traumat. Det handlar om trötthet, tidsåtgång och dåligt självförtroende.

Trötthet

Lärare och studerande beskriver att det för många innebär en stor ansträngning att lära sig ett nytt språk, man blir väldigt trött. Detta gäller oavsett om personen har en synskada, en hörselskada, läs- och skrivsvårigheter eller andra funktionsnedsättningar eller PTSD.

Tidsåtgång

Språkinläring kräver tid, och extra tid om personen har en funktionsnedsättning. För exempelvis en dyslektiker kan det ta längre tid att läsa ett stycke text. Det åtgår även mer tid då personen med funktionsnedsättning behöver lära sig att använda dator och hjälpmedelsprogram. Om utrustningen krånglar, eller om texter ska läsas in på kassett med mera tar det ytterligare tid i anspråk.

Dåligt självförtroende

Det är inte så ovanligt att personer med funktionsnedsättning som studerar har dåligt självförtroende. Det kan bero på att många har kort utbildningsbakgrund och därmed är ovana att studera. En del har erfarenheter av att funktionsnedsättningen i studiesammanhang eller i arbetslivet trasslat till tillvaron. Förmodligen har de blivit utsatta för särbehandling och diskriminering. Erfarenheterna kan medföra att personen inte tror på sin förmåga att lära sig läsa och skriva på ett annat språk. Uppmuntran och bekräftelse behövs för att gå vidare.

Diagnos

Frågan om diagnos har många sidor. Det högt specialiserade samhälle vi lever i medför att det ofta krävs diagnos för att den enskilde ska få stöd till exempel i form av hjälp-

medel och anpassade läromedel och även för nödvändiga anpassningar i klassrummet. Frågan om diagnos är också kopplad till möjlighet att gå i en mindre undervisningsgrupp. Det tar förhållandevis lång tid att få en diagnos även om funktionsnedsättningen är synlig och uppenbar. Under tiden får den enskilde klara sig utan stöd eller med tillfälliga lösningar.

Det kan också vara svårt att ställa diagnos. Det gäller framför allt funktionsnedsättningar, såsom autism, utvecklingsstörning, läs- och skrivsvårigheter/dyslexi med mera. Svårigheterna är av två slag. Dels finns det likheter mellan de olika funktionsnedsättningarna som överlappar varandra. Dels finns det inte tillräckligt bra metoder för att ställa diagnos när det gäller personer som har annat modersmål och med knapphändiga kunskaper i svenska. I de intervjuer som genomfördes inom projektet framhölls dessa svårigheter av lärare, handläggare på arbetsförmedlingen, kuratorer och andra. Forskning och möjligheter att starta försöksverksamheter efterlystes därför av många.

En del personer med funktionsnedsättningar har inte märkt att de har läs- och skrivsvårigheter, hörsel- eller synnedsättning. De har klarat sig relativt bra på sitt modersmål. För andra kan det vara så att den nedsatta intellektuella begåvningen, inte alls märktes i hemlandet på grund av att omständigheterna var annorlunda. Undervisningssituationen, som personen hamnar i, känns främmande och personer i den här situationen kan uppleva att det är deras fel att de inte kan lära sig ett nytt språk. Andra är väl medvetna om sin funktionsnedsättning men vill inte uppmärksamma detta av olika skäl och undviker därför möjligheten att få en diagnos ställd. Anledningen kan vara skam eller att personen upplever att ett öppet erkännande innebär att hoppet om att situationen en dag ska lösa sig försvinner. Det kan även vara så att individen är rädd att inte få tillgång till insatser om hon uppger att man har en funktionsnedsättning eller trauma. Funktionsnedsättning uppfattas som en nackdel vid konkurrensen på arbetsmarknaden.

Undervisning i särskild grupp eller som integrerad studerande

En aktuell fråga är valet mellan särskilda undervisningsgrupper eller integrering av studenterna i behov av särskilt stöd i vanliga grupper. Här är meningarna delade och svaren varierar allt efter vilka olika förutsättningar som finns. Om det till exempel finns fler studerande med hörselnedsättning som har likartade behov kan det finnas fördelar med att bedriva undervisningen i en särskild grupp. Det är dock mycket viktigt att undvika att hög- och lågutbildade inte ingår i samma särskilda grupp. Behoven varierar naturligtvis enligt de individuella förutsättningarna och därför är lärarens kompetens avgörande för att de studerande som går i ”vanliga grupper” ska få ett lyckat studieresultat.

Tillgänglighet, anpassning och hjälpmedelsträning

Begreppet *grundtillgänglighet* innebär att en utbildning har de grundläggande anpassningar som krävs för att personer med olika funktionsnedsättningar ska kunna söka, komma in och genomföra en utbildning. Utöver detta kan det vara nödvändigt att göra individuella anpassningar då människors behov varierar. I Lathund för tillgänglig vuxenutbildning (HSO, 2003) skiljs mellan olika perspektiv på tillgänglighet.

Fysisk tillgänglighet

Den innebär att alla inom- och utomhusmiljöer måste vara tillgängliga för personer med funktionshinder. Detta inbegriper också allergiframkallande ämnen och alternativ kost.

Kommunikativ tillgänglighet

Den innebär att alla ska kunna ta emot information och interagera med andra. Det ska finnas tolkar, fungerande teleslingor, god akustik och belysning. Webbssidor ska vara utformade så att de är tillgängliga även för personer med funktionsnedsättning.

Informativ tillgänglighet

Alla måste kunna ta del av olika slags information. Därför måste tryckt och digital information vara tydligt utformad och vid behov gå att få på punktskrift, lättläst, kassett eller annan lagringsmedia. Talad information bör kompletteras med visuell tillgänglighet.

Psykosocial tillgänglighet

Negativa attityder och dåligt bemötande kan vara ett stort hinder i kontakten med olika människor. Alla studerande måste kunna känna sig delaktiga och fullt ut kunna delta i sociala aktiviteter i samband med studierna, som t.ex. fikapauser, grupparbeten och utflykter.

Även läromedel och hjälpmedel räknas in i begreppet tillgänglighet, och här finns det brister. I en enkät riktad till sfi-ansvariga i kommunerna som genomfördes av dåvarande Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk (2007) på uppdrag av projektet, framkom att cirka 30 procent ansåg att bristande tillgång till läromedel utgjorde ett hinder för att tillgodose sfi-studerandes särskilda behov och cirka 46 procent att bristande hjälpmedelstillgång utgjorde ett sådant hinder. I en undersökning som berörde ett sextio-tal kommuner och som genomfördes av Specialpedagogiska institutet (2004) framkom att dagens läromedel inte passar för vuxenstuderande med funktionsnedsättningar då de flesta är producerade för barn, med bilder och texter anpassade för dem. Detta gäller alla, oavsett etnisk bakgrund. Denna bild bekräftas även av sfi-lärare och svenska som andraspråkslärare.

I en rapport om behov av läromedel för studerande med funktionsnedsättning inom SFI som Specialpedagogiska Skolmyndigheten genomförde konstaterades att behovet av anpassade läromedel till målgruppen är stort (Iverstam, 2011). På skolor runt om i landet arbetar engagerade lärare med att själva anpassa en stor mängd material så att de ska passa den individuella eleven. Samtidigt som behoven hos eleverna varierar finns det också behov som förenar. Men individer med samma funktionsnedsättning behöver inte nödvändigtvis ha samma behov av läromedel. Graden av funktionshindret spelar givetvis in. Slutsatsen blir att generella läromedelslösningar fungerar till viss del, så länge läraren själv kan anpassa materialet.

Hjälpmedelsträning

Brist på träningsmöjligheter för att använda hjälpmedel är också något som lyfts fram vid samtal och intervjuer. Att använda hjälpmedlen på ett bra sätt är väldigt viktigt. Att

inte få ut det förväntade av hjälpmedlen skapar frustration och kan i förlängning göra att individen slutar att använda dem.

Verksamheter, målkonflikt och samverkan

För att få en fungerande livssituation är det väsentligt att få *tillgång till information, råd och stöd*. Många olika myndigheter och verksamheter är inblandade i samband med funktionshinder. För en person som inte behärskar språket och inte är insatt i hur myndighetsstrukturen fungerar är det inte lätt att i varje enskild verksamhet hitta en kontaktperson som man kan ha förtroende för. Många, bland andra Socialstyrelsen (2005) rapporterar att personer med funktionsnedsättningar har en mängd olika kontakter inom många verksamheter vilket kräver både kunskap om systemet och tar mycket tid i anspråk. Om personen inte får det hon eller han söker uppstår stress, besvikelse och frustration. Sinnesstämningar som lätt kan ta över och leda till passivisering.

En person med en funktionsnedsättning, som ska lära sig ett nytt språk och så småningom ska söka arbete kan ha kontakter med många olika myndigheter. Svenskundervisning för invandrare, sfi, har beröring med flera politikområden och ansvarsfördelningen mellan stat och kommun. Det kan gälla arbetsmarknads- och socialpolitik, utbildningspolitik, hälso- och sjukvårdspolitik samt handikapp- och integrationspolitik. Riksdag och regering sätter målen för olika politikområden och respektive myndighet får sina uppdrag utifrån de uppsatta målen. Myndigheternas uppdrag täcker olika aspekter av människors livssituationer och kan komplettera men ibland även kollidera med varandra.

Sfi-verksamheten kan ha praktiska svårigheter på grund av brist på personal och andra resurser. Svårigheter finns även i form av att man vid antagningen till undervisningen tvingas prioritera mellan olika grupper. Det kan vara flyktingar som får etableringsbidrag, personer med socialbidrag och övriga invandrade personer av vilka somliga grupper får försörjningsstöd av kommunen, andra av försäkringskassan.

Den klassiska spänningen mellan språk och arbete som mål för sfi tar sig olika uttryck. När kommunerna var ansvariga för introduktionen förekom att kommuner gav introduktionsstöd upp till och med C-betyg. Det finns dock yrkesutbildningar inom barnomsorgen som kräver betyg i kurs D. För studerande som ville fortsätta till en av dessa utbildningar uppstod därigenom ett svåröverbryggt försörjningsglapp, eftersom det inte är möjligt att få studiebidrag från CSN för sfi-studier. I det nya systemet med lagen om etableringsinsatser omfattar etableringsplanen högst 24 månader. Det är dock inte givet att en studerande hinner nå D-nivån under den tiden. Dessutom finns ett utredningsförslag för att tidsbegränsa utbildningstiden till två år (se nedan). Risken finns att samma situation uppstår igen.

De kommunala arbetsmarknadsprogrammets mål är att minska kostnaderna för försörjningsstöd men leder inte till att programmen i första hand inriktas mot att stärka individens möjligheter till ett arbete på den ordinarie arbetsmarknaden. Kostnaderna för försörjningsstöd kan också minskas genom att programmen används till att övertyga Försäkringskassan att den arbetslöse är så sjuk att han eller hon borde vara berättigad till

sjukpenning eller sjukersättning. Eller att övertyga arbetsförmedlingen att den arbetslöse står så nära arbetsmarknaden att han eller hon skulle kunna ha nytta av något av alla de program som finansieras via arbetsförmedlingen (Integrationsverket, 2006).

Ett annat exempel gäller tillfälliga jobb (Skolverket, 2006). Att ta ett tillfälligt arbete är något som uppmuntras av socialtjänsten i en del kommuner, men enligt Arbetsförmedlingen kan det vara negativt på lång sikt. De studerande som gör avbrott i studierna för att tillfälligt arbeta kan senare få problem med försörjningen om de på detta sätt blivit berättigade till a-kassa. Detta beror på att a-kassorna ibland inte godtar fortsatta studier på sfi eller bara godtar studier för ett fåtal timmar i veckan. Samtidigt får den som är berättigad till a-kassa inte socialbidrag och kan därför inte försörja sig under studietiden.

Samverkan mellan kommunerna

En viktig fråga är också samverkan mellan kommunerna. Sfi-verksamheten är en liten verksamhet för de allra flesta kommuner. Enligt Skolverket (2006) har endast 30 procent av kommunerna fler än 100 studerande. Ungefär 20 procent av kommunerna har endast 20 eller färre studerande.

I den enkätundersökning till sfi-ansvariga i kommunerna som dåvarande Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk (2007) genomförde framkom att endast 25 procent av dem som svarat samarbetade med andra kommuner kring studerande i behov av särskilt stöd. Det finns alltså stort utrymme för att utveckla samverkan.

Tid av förändringar

Under tiden som projektet drivits har ett antal förändringar skett. Fram till den 30 juni 2007 var Integrationsverket den myndighet som ansvarat för att de integrationspolitiska målen fick genomslag på olika samhällsområden. Integrationsverket upphörde den 30 juni 2007 enligt regeringsbeslut och dess ansvarsområden lyftes över till bland andra Migrationsverket och länsstyrelserna.

Även andra myndigheter har omorganiserats eller lagts ned. Arbetsmarknadsverket, AMS, lades ner den 1 januari 2008 och dess uppgifter togs över av Arbetsförmedlingen. Specialpedagogiska institutet blev Specialpedagogiska skolmyndigheten den 1 juli 2008 och tog över all verksamhet som tidigare fanns inom Specialskolemyndigheten och Socialstyrelsens institut för särskilt utbildningsstöd, Sibus. Myndigheten för Skolutveckling lades ned den 30 september 2008 och en stor del av dess verksamhet fördes över till Skolverket. Skolinspektionen bildades den 1 oktober 2008 som tillsynsmyndighet för hela skolområdet (från förskola till vuxenutbildning). Dessa förändringar har påverkat projektets insatser. Det tar tid att etablera samverkan och försvunna nätverk är svåra att ersätta.

Lagen (2010:197) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare

Den 1 december 2010 trädde lagen (2010:197) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare i kraft. Lagen innebär bland annat att Arbetsförmedlingen övertar det samordnande ansvaret för etableringsinsatserna från kommunerna. Arbetsförmedlingen

ska tillsammans med den nyanlände upprätta en etableringsplan med insatser för att underlätta och påskynda den nyanländes etablering. För att stödja den nyanlände att realisera och utveckla sin etableringsplan finns det etableringslots, som arbetar på uppdrag av Arbetsförmedlingen.

Etableringsplanen ska omfatta aktiviteter under högst 24 månader och minst innehålla sfi för den som har rätt att delta i sfi enligt skollagen, samhällsorientering och aktiviteter för att underlätta och påskynda den nyanländes etablering i arbetslivet. Rätten till etableringsplan gäller i ett år från och med den dag som den nyanlände folkbokförs i en kommun för första gången. Nyanlända som förvärvsarbetar på heltid, går i gymnasieskola eller på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan, endast kan delta i etableringsinsatser på mindre än 25 procent av heltid, har ingen rätt till etableringsplan. En nyanländ som deltar i de aktiviteter som ingår i etableringsplanen har rätt till etableringsersättning.

När det gäller bosättning är det Arbetsförmedlingen som ansvarar för att ta fram bosättningsunderlag och anvisa till en kommun för de personer som har rätt till etableringsplan och behöver stöd med att hitta boende. Migrationsverket har ansvaret för bosättning av kvotflyktingar, ensamstående och hushåll där ingen har rätt till etableringsplan.

Kommunerna har även fortsättningsvis en viktig roll för nyanländas etablering. Detta innefattar mottagande och bostadsförsörjning, undervisning i sfi och annan vuxenutbildning, samhällsorientering samt försörjning och andra insatser för de som inte har rätt till etableringsplan på grund av nedsatt prestationsförmåga. Utöver detta ansvarar kommunerna för skola, barnomsorg och förskoleverksamhet samt insatser inom det sociala området.

Lagen har samma målgrupp som tidigare, det vill säga nyanlända i arbetsför ålder (20-64 år) som har fått uppehållstillstånd som flyktingar eller av flyktingliknande skäl samt kvotflyktingar. Även nyanlända i åldern 18-19 år, som saknar föräldrar i Sverige, omfattas av den nya lagen liksom anhöriga till nyanlända.

Svenskundervisning för invandrare/Utbildning i svenska för invandrare (sfi)

Deltagande i svenskundervisning för invandrare är en lagstadgad rättighet för den enskilde från och med andra kalenderhalvåret det år personen fyller 16 år. Det gäller om personen saknar sådana grundläggande kunskaper i svenska språket som sfi syftar till att ge. Det är en kommunal skyldighet att inom tre månader se till att sfi erbjuds den som har rätt att delta i utbildningen, vilket är det datum personen folkbokförs i en kommun förutsatt att övriga villkor är uppfyllda.

Svenskundervisning för invandrare har också varit föremål för reformer under tiden som projektet bedrivits. En ny kursplan trädde i kraft den 1 januari 2007 som modifierades 2009. Genom en förordning gäller en ny kursplan från den 1 juli 2012 som nu inkluderar även kunskapskraven för kurserna A - D som ska tillämpas på kurser som påbörjas

efter juni månads utgång 2012. Från 1 juli 2012 ändrar också skolformen namn till Utbildning i svenska för invandrare i och med att skollagen (2010:800) träder i kraft. Förkortningen sfi används inte i lagen, men den är så vedertagen att många fortfarande använder den.

Även andra reformer har genomförts. Regeringen införde bestämmelser om sfi-bonus som ett sätt att öka incitamentet för en snabbare genomströmning. Sfi-bonus innebär att vissa nyanlända invandrare (folkbokförda från 1 juli 2010) som slutför kurs 1B, 2C eller 3D inom sfi kan bli beviljade en bonus. Beroende på vilken kurs den studerande har slutfört kan hon eller han beviljas 6 000, 8 000 eller 12 000 kronor.

Ytterligare reformer övervägs inom sfi. Regeringen tillsatte utredningen *Om tidsbegränsad sfi (Dir 2009:117)* som kom med ett förslag som innebär att en nyanländ invandrare måste börja läsa sfi inom ett år från den dag han eller hon första gången folkbokfördes i en kommun och att den sammanlagda utbildningstiden inte får överstiga två år med utrymme att göra uppehåll under utbildningstiden. Rätten att delta i utbildningen upphör helt fyra år efter den dag då personen första gången folkbokfördes i en kommun. Förslaget om tidsbegränsad sfi ligger enligt Utbildningsdepartementet vilande i avvaktan på att frågor om övergången mellan sfi och övrig vuxenutbildning utreds vidare.

Regeringen har också tillsatt två utredningar som pågår och som närmare bland annat kommer att utreda frågan om tidsbegränsad sfi. Det handlar om utredningen *Ökad valfrihet och individuell anpassning av utbildning i svenska för invandrare (Sfi-pengsutredningen, Dir 2011:81)* och utredningen *Om översyn av den kommunala vuxenutbildningen på grundläggande nivå (Dir 2011:92)*.

Projektets insatser

För att nå de uppställda målen har man inom projektet genomfört olika insatser och bedrivit nätverkande för att sprida de förvärvade kunskaperna och uppmärksamma situationen för vuxna i behov av särskilt stöd inom andraspråkundervisning. Man kan indela dessa insatser i följande kategorier: kunskapsinsamling och kunskapsskapande, framställning av kompetensutvecklingsmaterial, kompetensutvecklingsinsatser och påverkansarbete.

Kunskapsinsamling och kunskapsskapande

I projektet har man samlat in kunskap om situationen för vuxna med funktionsnedsättning som håller på att lära sig svenska som andraspråk. Detta har man gjort på olika sätt; genom intervjuer med speciallärare, lärare, rektorer, kuratorer, socialsekreterare, handläggare på Arbetsförmedlingen och de studerande samt genom en enkät riktad till sfi-ansvariga i samtliga kommuner. Man har också samlat in kunskap om situationen för vuxna nyanlända i behov av särskilda insatser genom att göra intervjuer med enhetschefer eller motsvarande inom Arbetsförmedlingen, Migrationsverket och flyktingenheter/introduktionsenheter och sfi i kommunerna. Kunskapsinhämtning har kompletterats med en genomgång av litteraturen och erfarenheter från tidigare genomförda SIOS projekt.

Man har dessutom skapat kunskap genom att analysera och reflektera över vad intersektionaliteten funktionshinder och etnicitet består av, hur denna intersektionalitet uttrycks och vilka effekter den har för personer med funktionsnedsättning i behov av särskilda insatser inom andraspråksundervisning och andra samhällsområden.

Insatserna inom detta område har varit

- En enkätundersökning till sfi-ansvariga i kommunerna angående sfi-studerande i behov av särskilt stöd genomförd av dåvarande Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk (SIOS och Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk, 2007). Enkäten hade som syfte att ta reda på bemötandet av studerande med behov av särskilt stöd i sfi-undervisningen. Enkäten skickades till 265 sfi-ansvariga och 170 svar inkom (ca 64 procents svarsfrekvens). Frågorna gällde bland annat vid vilken tidpunkt sfi-enheten får information om att det finns studerande med behov av särskilt stöd, om det finns resurser i kommunen för att möta dessa behov och lärarnas kompetens. Enkätens resultat var att det verkar lättare att upptäcka funktionsnedsättningar som är synliga eller uppenbara på något sätt och att detta görs före och vid antagningen till sfi. Enligt kommunernas sfi-ansvariga är de särskilda resurserna samt lärarkompetensen inte tillräckliga när det gäller studerande med synnedsättning och studerande med PTSD. Resultaten gällande andra funktionsnedsättningar var svårtolkade.
- En förstudie av nyanlända i behov av särskilda insatser i Stockholms län. Förstudien gjordes i projektform under perioden 2010-2012. I projektet ingick representanter för Arbetsförmedlingen, Dyslexiförbundet FMLS, Hörselskadades Riksförbund, Järfälla kommun, Kommunförbundet i Stockholms län, Länsstyrelsen i Stockholms län, Migrationsverket och SIOS, som genomförde förstudien. Förstudien består av en kartläggning (som genomfördes genom intervjuer) och ett seminarium där resultatet av kartläggningen diskuterades. Målet för förstudien var att inhämta kunskaper om situationen för nyanlända i behov av särskilt stöd inom Stockholms län och på sikt införliva ett funktionshinderperspektiv på etableringen av vuxna nyanlända i Stockholms län. Slutsatserna från förstudien är att personer med synliga funktionsnedsättningar vanligtvis uppmärksammas av verksamheterna. Det gäller även för personer vars PTSD-diagnos är uppenbar. Det tycks dock inte finnas rutiner för identifiering och upptäckt av osynliga funktionsnedsättningar eller traumarelaterade erfarenheter som inte är uppenbara. Det verkar som att verksamheterna utgår ifrån att det är individens ansvar att ange om funktionsnedsättning och/eller trauma föreligger. Detta förefaller höra ihop med att synen på funktionshinder upplevs som kulturellrelaterad och en rädsla att kränka individens integritet om man vidtar någon typ av åtgärd.

Framställning av kompetensutvecklingsmaterial

Inom projektet togs material fram för kompetensutveckling där underlagen från intervjuer, litteraturgenomgång och erfarenheter från tidigare projekt användes.

- Produktion av boken *På väg in – Vuxna i behov av stöd i svenska som andraspråk för samhälls- och arbetsliv*. Boken vänder sig till olika yrkeskategorier i berörda verksamheter men också till förtroendevalda på olika nivåer. Syftet är att ge en överblick och skapa förståelse för situationen för vuxna i behov av särskilt stöd inom andraspråksundervisning men även inom andra samhällsområden, som arbete, boende, social trygghet och social delaktighet.
- Framställning av skriften *Undervisning för vuxenstudier med PTSD*. På uppdrag av projektet tog dåvarande Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk fram skriften för att tillgodose det behov som finns bland lärare som undervisar studerande med PTSD inom sfi och svenska som andraspråk.

Kompetensutvecklingsinsatser

Kompetensutveckling i form av halvdags- eller heldagsföreläsningar har anordnats i egen regi eller i samarbete med myndigheter och organisationer. Man har även medverkat i andras konferenser. Halvdags- eller heldagsföreläsningar riktade sig till olika yrkeskategorier inom vuxenutbildning såsom sfi-lärare, syokonsulenter, rektorer; personal inom folkhögskolor, socialförvaltning, kommunernas flykting/introduktionsenheter, handläggare och psykologer inom Arbetsförmedlingen, m.fl. Politiker och företrädare för funktionshinderorganisationer har också deltagit. Syftet med dessa föreläsningar var att uppmärksamma situationen för vuxna med funktionsnedsättning och ge verktyg till de anställda och ansvariga i de berörda verksamheterna att bemöta och tillgodose behoven hos dessa vuxna. Föreläsningarna ordnades i Stockholm, Göteborg, Malmö, Skellefteå och Katrineholm.

En särskild kompetensutvecklingsinsats i form av två studiedagar för sfi-lärare från hela landet gjordes 2007 i Jönköping i samarbete med dåvarande Myndigheten för skolutveckling och Specialpedagogiska institutet inom ramen för kompetensutvecklingsinsatser för sfi-lärare som den dåvarande regeringen beslutade.

- Informationsmöten till lärare och ansvariga för sfi-verksamheten
Ett antal informationsträffar för lärare och ansvariga för sfi-verksamheten anordnades i Stockholm, Malmö, Göteborg och Umeå under vintern 2007 för att informera om den nya kursplanen i sfi som trädde i kraft den 1 januari 2007. Det handlade också om kompetensutvecklingsinsatser för sfi-lärare som beslutades av dåvarande regeringen och om projektets enkätundersökning som hade genomförts under hösten 2006. Informationsmötena var ett samarbete mellan dåvarande Skolverket, Myndigheten för skolutveckling, Sveriges Kommuner och Landsting och SIOS.
- Medverkande i Lärarutbildningarna med inriktning mot sfi och grundläggande vuxenutbildning 270/300-330 högskolepoäng vid Stockholms universitet.
Inom ramen för projektet har ett samarbete med ansvariga för Lärarutbildningarna med inriktning mot sfi och grundläggande vuxenutbildning, företrädare för DHR – Förbundet för ett samhälle utan rörelsehinder, Dyslexiförbundet FMLS,

FUB, Hörselskadades Riksförbund och Synskadades Riksförbund vuxit fram, vilket inneburit att från och med våren 2011 ges en föreläsning- och seminarie-serie om funktionshinder och etnicitet för studenter i dessa lärarutbildningar. Föreläsning- och seminarieserien är indelad i tre delar. I den första delen behandlas funktionshinder, etnicitet och samhälle. I den andra delen tas de funktionshinder upp som kan bli aktuella i ett inlärnings-sammanhang och i den tredje delen kan studiebesök hos organisationer och verksamheter anordnas.

Påverkansarbete

Projektet har även genomfört påverkansarbete i syfte att uppmärksamma och förbättra situationen för vuxna med funktionsnedsättning i behov av särskilt stöd inom andraspråksundervisning.

- Medverkande i hearing anordnad av Riksdagen Utbildningsutskott om sfi. Riksdagens Utbildningsutskott bjöd in företrädare för SIOS, Sveriges Kommuner och Landsting, dåvarande Skolverket, Myndigheten för skolutveckling och Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk i april 2007. Hearingen hade som syfte att uppdatera Utbildningsutskottet om läget i sfi-undervisningen.
- Samtal om vuxna i behov av särskilt stöd
I slutet av 2009 genomfördes ett samtal om vuxna i behov av särskilt stöd inom andraspråksundervisning och deras möjlighet till arbete. Bland de närvarande var företrädare för Migrationsverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Skolverket, Stockholms stad, Katrineholms och Vingåkers kommuner, Synskadades Riksförbund och DHR – Förbundet för ett samhälle utan rörelsehinder.
- I början av 2010 bildades sfi-gruppen som består av företrädare för DHR – Förbundet för ett samhälle utan rörelsehinder, Dyslexiförbundet FMLS, Hörselskadades Riksförbund, Riksförbundet FUB för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, SIOS och Synskadades Riksförbund. Syftet med gruppen från början var att bevaka arbetet i utredningen *Om tidsbegränsning i sfi (Dir 2009:117)* och att verka för att den nya lärarutbildningen för sfi-lärare som startade hösten 2010 skulle införliva ämnet funktionshinder och etnicitet i kursplanen. Nu har Sfi-gruppens syfte omvandlats till att bevaka och ta initiativ i frågor som berör språkinläring i svenska som andraspråk för människor med funktionsnedsättning.
- Arbete med utredningen *Om tidsbegränsad sfi (Dir 2009:117)*.
Sfi-gruppen uppvaktade utredningen och lämnade även ett yttrande om utredningens preliminära förslag som undertecknades av DHR – Förbundet för ett samhälle utan rörelsehinder, Dyslexiförbundet FMLS och SIOS. Styrelserna för Hörselskadades Riksförbund och FUB hann inte behandla förslaget. I samband med att remisstiden gick ut anordnade sfi-gruppen ett seminarium i slutet av augusti 2011.

Projektets slutsatser: Gör språket tillgängligt!

Den bild som kommer fram i projektet är att personer med funktionsnedsättning och/eller PTSD i behov av särskilt stöd inom andraspråksundervisning ofta inte får rätt stöd. Det gäller i synnerhet de som har dold eller osynlig funktionsnedsättning. I projektet har en enkätundersökning till sfi-ansvariga i samtliga kommuner angående sfi-studerande i behov av särskilt stöd och en förstudie av nyanlända i behov av särskilda insatser i Stockholms län bekräftat den bilden. I intervjuer och samtal med personer med funktionsnedsättning har det också framkommit att deras sociala situation ofta är komplicerad. Sammantaget finns det en rad faktorer som gör det svårare för dessa människor att lära sig svenska, vilket i sin tur minskar deras möjlighet att bli självständiga och självförsörjande.

En analys ger vid handen att det finns strukturella faktorer som påverkar deras situation. Funktionshinder är fortfarande en fråga som behandlas som undantag. Det gäller generellt i samhället. Det finns även en tendens att överbetona kulturens betydelse för synen på funktionshinder. Detta gör att många som kommer i kontakt med personer med funktionsnedsättning med etnisk minoritetsbakgrund inte initierar åtgärder av rädsla för att inkräkta på människors integritet. Specialiseringen i samhället är också av stor betydelse. Frågor gällande funktionshinder och etnicitet behandlas som separata kategorier som inte har någon överlappning. Det gör att de som har en funktionsnedsättning och etnisk minoritetsbakgrund ofta kommer i kläm mellan verksamheterna. De blir en låg prioriterad grupp.

Många gånger underskattas de svårigheter som det medför att lära sig ett andraspråk som vuxen och det mängt arbete som den enskilde måste lägga ner på att lära sig svenska. Om man har en funktionsnedsättning kan andraspråkinläring bli svårare. Till detta ska man lägga till att det inte finns tillförlitliga metoder för diagnos av funktionsnedsättningar som autism, utvecklingsstörning, läs- och skrivsvårigheter/dyslexi m.fl. när det handlar om personer som har annat modersmål än svenska. Och utan diagnos är det svårare att få stöd.

Sammantaget orsakar alla dessa faktorer att personer med funktionsnedsättning och etnisk minoritetsbakgrund utgör en grupp som är svår att hantera av de berörda verksamheterna. Den kommer ofta i kläm, är lågprioriterad och står långt ifrån arbetsmarknaden.

Etableringsreformen öppnar möjligheter

En första slutsats i projektet är att etableringsreformen öppnar möjligheter för vuxna nyanlända med funktionsnedsättning och etnisk minoritetsbakgrund. Denna effekt av etableringsreformen borde kunna spridas vidare till övriga grupper av nyanlända och även till andra verksamheter.

Lag (2010:197) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare introducerar begreppet *prestationsförmåga*. Begreppet definieras som ”en individs förutsättningar och förmåga att delta i olika aktörers aktiviteter”¹. I detta avseende jämföras aktiviteter med de insatser och program som kan ingå i en etableringsplan. Den ska minst innehålla svenskundervisning för invandrare, samhällsorientering och aktiviteter för att underlätta och påskynda den nyanländes etablering i arbetslivet.

Etableringsreformen tycks ha ökat förutsättningarna för att nyanlända med funktionsnedsättning får möjlighet att lära sig svenska och finna arbete. I och med att Arbetsförmedlingen ska fastställa prestationsförmågan hos en individ för att avgöra om den har rätt till etableringsplan medför detta att en individuell bedömning ska göras. Det innebär införande av rutiner och strukturer som även kan användas för att identifiera förekomsten av funktionsnedsättning hos de nyanlända på ett tidigt stadium. Även om prestationsförmåga och funktionsnedsättning är två olika företeelser, finns det vissa beröringspunkter och en funktionsnedsättning kan leda till nedsatt prestationsförmåga. Arbetsförmedlingen har dessutom större resurser och erfarenhet än kommunerna för att upptäcka funktionsnedsättning som inverkar på arbetsförmågan. Det är också viktigt att informationsöverföring och samverkan mellan kommunerna och Arbetsförmedlingen fungerar effektivt, eftersom kommunerna behåller ansvaret för sfi och andra insatser.

Ett tydligt funktionshinderperspektiv inom verksamheterna

En andra slutsats i projektet är att det behövs ett tydligt funktionshinderperspektiv på etableringen och andra verksamheter. Det medför att de berörda verksamheterna utvecklar ett inkluderande förhållningssätt som innebär utformande av tillvägagångssätt, rutiner och strukturer som fångar upp, identifierar och sätter in rätt åtgärder vid förekomsten av funktionsnedsättning/trauma hos vuxna nyanlända och andra invandrade. Verksamheterna behöver också skapa rutiner för att åstadkomma samverkan med andra verksamheter. Detta förutsätter att personalen hos de berörda verksamheterna får kompetensutveckling om frågor rörande funktionshinder, etnicitet, PTSD och intersektionaliteten funktionshinder och etnicitet.

Kunskap om funktionshinder och etnicitet i högskole- och universitetsutbildningar

En tredje slutsats i projektet är att ämnena funktionshinder och etnicitet borde införlivas i högskole- och universitetsutbildningar. Projektet initierade ett framgångsrikt samarbete med Lärarutbildningarna med inriktning mot sfi och grundläggande vuxenutbildning vid Stockholms universitet. Samarbetet innebär medverkan i en föreläsnings- och seminarierie om funktionshinder och etnicitet som ingår i kursplanen. Det är ett samarbete som borde upprepas runt om i landet. Det gäller att se till att alla studenter som i sin yrkesroll kommer att arbeta inom utbildnings- och arbetsmarknadsområdet och även inom det sociala området har grundläggande kunskaper om funktionshinder och etnicitet. Detta skulle på sikt öka medvetenheten om dessa frågor i de berörda verksamheterna.

¹ ”Bedömning av prestationsförmåga hos vissa nyanlända invandrare”, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Migrationsverket och Sveriges Kommuner och Landsting, 2010-11-15

Gör språket tillgängligt!

En fjärde slutats i projektet är att språket ska göras tillgängligt. Svenska språket är inte tillgängligt för alla. Många personer med funktionsnedsättning och annat modersmål än svenska har inte tillgång till språket. Det saknas anpassade läromedel och inte alla har tillgång till hjälpmedel i undervisningen. Det finns brister när det gäller information och kunskap.

Det är viktigt att utveckla tillförlitliga metoder för diagnos av funktionsnedsättningar som har en direkt inverkan på andraspråksinläringen, eftersom rätt diagnos är nyckeln till stöd. Men det är också angeläget att inse att ibland är det svårt att ställa en diagnos. Möjlighet till att få stöd bör därför inte automatiskt kopplas till diagnos. Varje fall är unikt och individuella förutsättningar och behov bör vara det som ska avgöra i sista hand. Individens ansvar för sin egen andraspråksutveckling, men samhället har också ett ansvar. Enligt språklagen (2009:600) ansvarar det allmänna för att var och en som är bosatt i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. Det är hög tid att även personer med funktionsnedsättning och/eller traumatiska upplevelser med annat modersmål än svenska ges den möjligheten.

Den enskildes tillgång till språk

14 § *Var och en som är bosatt i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. Därutöver ska*

- 1. den som tillhör en nationell minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket, och*
- 2. den som är döv eller hörselskadad och den som av andra skäl har behov av teckenspråk ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket.*
- 3. den som har ett annat modersmål än de språk som anges i första stycket ska ges möjlighet att utveckla och använda sitt modersmål.*

15 § *Det allmänna ansvarar för att den enskilde ges tillgång till språk enligt 14 §.*

Språklag (2009:600)

Referenser

- Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Migrationsverket och Sveriges Kommuner och Lands-
ting (2010). *Bedömning av prestationsförmåga hos vissa nyanlända invandrare*.
- Fuentes, J. (2008). *Etnicitet och funktionshinder*. Bara funktionshindrad? Funktionshinder och
intersektionalitet. Gleerups.
- Grönvik, L. & Söder, M. (2008). *Intersektionalitet och funktionshinder*. Bara funktionshindrad?
Funktionshinder och intersektionalitet. Gleerups.
- HSO (2003). *Lathund för tillgänglig vuxenutbildning*. Projekt vuxenutbildning för alla.
- Integrationsverket (2006). *Rapport integration 2005*.
- Iverstam, L. (2011). *Behovsinventering: Behov av läromedel för studerande med funktionsnedsätt-
ning inom sfi*. Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Lindberg, I. (2003). Andraspråksresan. Första kapitel i *Vidare vägar och vägen vidare. Betän-
kande från sfi-utredningen SOU 2003:77*.
- Myndigheten för skolutveckling (2003). *Hur lär man sig svenska som vuxen*.
- Norinder, E. (2004). *Att undervisa hörselskadade deltagare i sfi. En praktisk metodbok*. Special-
pedagogiska institutet.
- Regeringens direktiv (Dir 2009:117). *Utredning om tidsbegränsning i svenskundervisning för
invandrare*.
- Regeringens direktiv (Dir 2011:81). *Ökad valfrihet och individuell anpassning av utbildning i
svenska för invandrare*.
- Regeringens direktiv (Dir 2011:92). *Översyn av den kommunala vuxenutbildningen på grundlägg-
ande nivå*.
- SFS 2009:600. *Språklag (2009:600)*
- SFS 2010:197. *Lagen om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare (2010:197)*
- SFS 2010:800. *Skollag (2010:800)*
- SIOS och Nationellt centrum för sfi och svenska som andraspråk (2007). *Enkätundersökning till
sfi-ansvariga i kommunerna angående sfi-studerande i behov av särskilt stöd*.
- SIOS (2007). *På väg in – Vuxna i behov av stöd i svenska som andraspråk för samhälls- och
arbetsliv*.
- SIOS (2012). *Förstudie av nyanlända i behov av särskilda insatser i Stockholms län*.
- Skolverket (2006). *Utvärdering av 2003 års kursplan för sfi*. Effekter på organisation, tillämpning
och genomströmning.
- Specialpedagogiska institutet (2004). *Vuxnas lärande. Specialpedagogiska konsekvenser i vuxen-
utbildningen*.
- Viberg, Å. (2001). *Modersmål, fadersmål och andra språk*. Artikel i Pedagogiska magasinet.
www.lararforbundet.se/web/pappers.nsd/f/Dokuments/004A70D0.

SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige

SIOS är ett partipolitiskt och religiöst obundet samarbetsorgan för erkända och icke erkända etniska minoritetsorganisationer.

SIOS uppgift är att driva minoritetspolitiska frågor och att verka för en mångfaldspolitik som präglar hela samhället. Det gäller språklig och kulturell pluralism, frågor om jämlikhet och mångfald samt delaktighet och demokratisk utveckling. SIOS arbetar även för en förstärkning av medlemmarnas samarbete för sina gemensamma intressen. Det sker genom olika former av opinionsbildning, seminarier, uppvaktningar, remissyttranden, projektverksamhet m.m.

Samarbetet i SIOS sker genom en vald styrelse med representanter för medlemsförbunden och med hjälp av ett sekretariat med säte i Stockholm. SIOS har 22 medlemsförbund vilka omfattar drygt 300 lokala föreningar och ca 75 000 medlemmar sprida runtom i Sverige.

Medlemsförbund

Assyriska riksförbundet, Chilenska riksförbundet, Eritreanska riksförbundet, Finlandssvenskarnas riksförbund, Grekiska riksförbundet, Iranska riksförbundet, Italienska riksförbundet, Kinesiska riksförbundet, Kurdiska riksförbundet, Polska riksförbundet, Portugisiska riksförbundet, Riksförbundet Roma International, Ryska riksförbundet, Serbernas riksförbund, Serbiska Ungdomsorganisationen, Somaliska riksförbundet, Spanska riksförbundet, Syrianska riksförbundet, Turkiska kvinnoförbundet, Turkiska riksförbundet, Ukrainiska alliansen och Yarsan förbundet.

SIOS

Bellmansgatan 15, 1 tr

118 47 Stockholm

08-55 69 33 60 (vx)

kansli@sios.org

www.sios.org